

DVA PRIKAZA BOŽIĆA U HRVATSKOJ (DJEČJOJ) KNJIŽEVNOSTI

ŽELJKA MILKOVIĆ
Sveučilište
Odjel

UDK: 613.83 : 373 (497.5)

Stručni članak
Professional article

Primljeno
: 2011-9-10

Received

SAŽETAK

U članku se na temelju priča Pavla Pavličića *Božić u Šapudlu* i Jagode Trubelke *Još jedan Božić* otkriva na koji način je djeci prikazivan Božić. U hrvatskoj (dječjoj) književnosti mogu se iščitati dvije vrste prikaza ili tematiziranja Božića: kulturološki i duhovni. Naravno, da ta granica nije tako čvrsta. U djelima koja tematiziraju kulturološki prikaz Božića naći ćemo djelić duhovnoga. Isto tako, u djelima koja tematiziraju duhovni prikaz Božića naći ćemo djelić kulturnoga. Razlika je u tomu koja će strana prevagnuti u priči, ona duhovna ili ona kulturološka. To uvelike ovisi o razini pripadnosti priče dječjoj knjižji, dakele je li priča namijenjena izravno djeci ili nije.

KLJUČNE RIJEČI: *Božić, dječja književnost, duhovni prikaz Božića, kulturološki prikaz Božića*

U zborniku radova *Zlatni danci 5 – Kršćanstvo i dječja književnost* na temu Božića u hrvatskoj dječjoj književnosti objavljena su dva članka: prvi je napisala Karol Visinko "Božićne priče u hrvatskoj književnosti za djecu", a drugi Ana Pintarić "Božić u Zlatnim dancima." Karol Visinko odabire tri božićne priče: *Božić u Šapudlu* Pavla Pavličića, *Božići mojega djetinjstva* Višnje Stahuljak te *Moj prvi Božić* Ivana Ićana Ramljaka, a Ana Pintarić koristi božićne priče iz *Zlatnih danka*, a to su priče *Stari glasovir*, *Božić*, *Još jedan Božić*. Autorice analiziraju samu pojavu Božića, čijim se analizama djelomično koristimo, no ovaj rad tematizira sâm prikaz Božića u kontekstu kulture i duhovnosti te pokazuje didaktičnu ulogu i važnost književnosti u dječjem svijetu.

KRŠĆANSKE TEME I MOTIVI U HRVATSKOJ DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

Hrvatska dječja književnost, među ostalim, obiluje i kršćanskim temama i motivima.¹ Razlog tomu svakako valja potražiti u dugogodišnjoj kršćanskoj tradiciji hrvatskog naroda i načelima "duhovne vrijednosti koja su u dvjestotinjak godina dječje književnosti stvorila kontinuitet" (Hranjec, 2003, str. 7). Kršćanstvo je utjecalo na prikaz književnog stvaralaštva. Poneki hrvatski pisci² su pisali djela utemeljena na motivsko-tematskom sklopu koji "izrasta na vječnim kršćanskim istinama" (Hranjec, 2003, str. 7). U kršćanski motivsko-tematski sklop spadali bi kršćanski blagdani, zatim odnos dobra i zla (u kojem dobro pobjeđuje), svetost, požrtvovna ljubav, kušnje, napasti, križ, smrt. Kršćanski motivsko-tematski je sklop najviše prožet u djelima Ivane Brlić-Mažuranić i Jagode Truhelke. Jagoda Truhelka u romanesknom ciklusu *Zlatni danci* koristi čitav kršćanski tematsko-motivski sklop, npr. smrt tematizira u priči *Bratac Milan*. Ivana-Brlić Mažuranić u svojim bajkama (npr. *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*) također koristi kršćansko-tematski motivski sklop, a pažljiviji čitatelj će svakako primijetiti motive dobra i zla, svetosti, požrtvovne ljubavi, kušnje, križa, smrti pa i napasti kojoj Rutvica odolijeva i ne predavši Zatočenici zlatni pojas.

Od navedenih kršćanskih tematsko-motivskih sklopova u ovom radu razmatrat ćemo kršćanske blagdane, tj. Božić. Potrebno je razmotriti kako se prikazuje Božić, je li ograničen na kulturu (običaje) ili onu dublju duhovnu dimenziju kršćanstva kao monoteističke religije.

DVA PRIKAZ BOŽIĆA U HRVATSKOJ (DJEČJOJ) KNJIŽEVNOSTI

Božić je jedan od najvećih kršćanskih blagdana. "U kršćanskoj tradiciji Božić je dan kada se slavi rođenje Isusa, Sina Božjeg. To je dan mira i veselja" (Rithman-Auguštin, 1992, str. 13). Valja još svakako pridodati da je to dan dobrote, poniznosti, skromnosti, suosjećanja s bližnjima. Kršćanska je tradicija u velikoj mjeri popraćena običajima vezanim uz božićne blagdane. Isprva se kršćanstvo "borilo protiv takozvanih poganskih običaja, da bi, najposlije, mnoge od njih prihvatilo, izmijenilo i kristijaniziralo, tj. prilagodilo kršćanskoj pobožnosti" (Rithman-Auguštin, 1992, str. 13). Nije stoga čudno što, "hrvatska narodna kultura poznaje bogatstvo božićnih običaja i rituala" (Rithman-Auguštin, 1992, str. 14).

¹ Vidi o tomu, u: Hranjec, Stjepan (2003.): *Kršćanska izvorišta dječje književnosti*, Zagreb: Alfa, *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 5 – Kršćanstvo i dječja književnost* (2004.), (ur. Ana Pintarić), Osijek: Matica hrvatska.

² Posebno ćemo izdvojiti Ivanu Brlić-Mažuranić i Jagodu Truhelku.

U hrvatskoj dječjoj književnosti možemo upoznati bogatstvo božićnih običaja i rituala, ali i onu duhovnu dimenziju Božića kao dana mira, veselja, dobrote, poniznosti i skromnosti. U skladu s tim imamo dva načina na koja se Božić odražava ili prikazuje u dječjoj književnosti: prvi bi bio kulturološki, a drugi duhovni prikaz.

Kulturološki prikaz Božića

Termin kultura obuhvaća "religiju i filozofiju, znanost i umjetnost, ali i običaje" (Solar, 2006, str. 166), a rabi se u mnogim znanostima kulturologiji, etnologiji, sociologiji i povijesti" (Solar, 2006, str. 166). Postala je i "važnim pojmom u suvremenim književnim teorijama" (Solar, 2006, str. 166). Termin kulturološki podrazumijeva ukupnost društveno-tradicionalnih običaja koji su postali prepoznatljivi znak Božića u različitim krajevima svijeta. U hrvatskoj se dječjoj književnosti pojavljuju djela u kojima se mogu iščitati hrvatski običaji koji su postali prepoznatljiv znak Božića u Hrvatskoj. Stoga ćemo kulturološki prikaz Božića započeti pričom *Božić u Šapudlu* Pavla Pavličić. Priča potječe iz autobiografske proze *Šapudl* (1995) kojoj je autor sklon u devedesetim godinama. "Pavličićev autobiografski projekt potraga je za vlastitim identitetom, koji traži u prostoru djetinjstva" (LHK, djela, str. 857). U svom nemalom književnom opusu pisao je i knjige za djecu istaknuvši se kao pisac *dječjih kriminalističkih romana* (Usp. Hranjec, 1998, str. 217), stoga ćemo navesti sljedeće: *Trojica u trnju* (1984), *Zeleni tigar* (1986), *Petlja* (1988),

"Šapudl je zaboravljeni naziv za Gundulićevu ulicu u Vukovaru, u kojoj se na br. 27. rodio autor 1946. godine. Božić prikazan u tekstu odnosi se na 1955. godinu kada je dječak imao deset godina" (Visinko, 2004, str. 117). "Pripovijedajući o svojoj ulici narator motri svijet naivnim, djetinjim očima" (LHK, djela, str. 857). Na taj način proizvodi "kod čitatelja iskaznu stvarnost života i svjetonazor pripovjedača koji se temelji na vjerojatnim informacijama vezanim uz tematizirana zbivanja i odnose s drugim osobama" (Sablić-Tomić, 2002, str. 46).

Na svega nekoliko stranica autor govori o pripremama za Božić, o blagdanskome stolu, o jelu i pilu, o postu, o odlasku na polnoćku, o pjesmi i svirki, o blagdanskome okupljanju i drugim običajima. Na taj način autor proizvodi prisjećanja Božića provedenog u bake i slame koju je baka stavljala na kuhinjski pod.

Bila je tu zato što se Isus rodio, na slami, i zato je sve bilo tako lijepo, zato je i njezino šuškanje pod nogama bilo tako svečano, pa zato ni moja želja da legnem i valjam se po slami nije bila zaxorna. Slama je imala boju zлата; u nekom smislu, i bila je zлатo.³

³ Pavličić, Pavao (2001): "Božić u Šapudlu", u: *Božićne priče*, ur. Božidar Petrač, Zagreb: Alfa, str. 207.

Osim što je "slama poveznica među božićnim slikama koje dječak u sebi nosi još iz bakine kuhinje" (Visinko, 2004, str. 118), ona predstavlja i znak zajedništva, (usp. Rihtman-Auguštin, 1992, str. 61). No, slama dobiva i jednu višu dimenziju jer je autor uspoređuje sa zlatom. Tom kulturološkom običaju metafora *i bila je zlato* daje potpuno novu mjeru, duhovniju mjeru, pa time ona "predstavlja svečanost u bakinoj kući"⁴ jer se Isus rodio u štali na slamici.

U božićno vrijeme "ljudi su se odmarali i taj dan nastojali proživjeti u miru i dokolici" (Rihtman-Auguštin, 1992, str. 119). Važan je događaj bio obiteljski ručak. Istovjetno s tim autor se prisjeća božićnog stola.

*Za večeru je bila juha od paradajza, pa onda rezanci s orasima i rezanci s makom, jer najčešće nije bilo ribe. Na stolu u našoj kuhinji, stajao je, osobito pleteni bijeli kruh koji se pekao samo na Božić, a usred tanjurica sa žitom koje je majka svježe ošišala, gorjele su u čaši tri male svijeće, crvena, bijela i plava, kao što je i žito bilo uvezano trobojkom.*⁵

Iz opisa stola "u tekstu se razbire stanovita skromnost, ne i siromaštvo" [(Visinko, 2004, str. 119) (*bijeli pleteni kruh*)], ali i posebnost Božića (*koji se pekao samo na Božić*). Svakako valja zamijetiti i "razvidnost hrvatskog znakovlja" (Visinko, 2004, str. 118).

Autor prikazuje okupljanja čitave obitelji u bakinoj kući za blagdan Božića. Svi su bili posebno odjeveni za taj dan. Pjevale su se i božićne pjesme. To svjedoči da se Božić kao prekrasan obiteljski blagdan provodio na mirnom mjestu u društvu najmilijih. Božić se u priči prikazuje kao nešto skromno, skrovito, ne nameće, već svojom posebnosti i dobrotom sve čini čudesnim:

*(...)baka je sve to skrivala pod odjećom da nitko ne zna. Ja sam zamislio da škrapular zato još jače djeluje. I vidio sam sličnost između Božića: kao što je škrapular bio skriven na bakinim prsima, tako su i svuda po stanu bili skriveni razni znakovi Božića (kolači, bor, darovi za mene, posvećena grančica) i djelovali su iz dubine na ovu kuhinju u kojoj nije bilo ničeg osobitog osim slame, činili su da pjesma tako lijepo zvuči, da mene stiže u grlu od miline i da slama na podu svijetli.*⁶

Ovdje valja napomenuti da autor ne primjećuje najvažniji znak Božića – jasllice, ili ih podrazumijeva pod riječi *bor*. No, ipak jasllice i mali Isus iskonski je temelj i znak Božića, a ne sve ostalo. No, autor primjećuje da je "u Božiću skriveno i ljeto koje je u pekmezu a ono u božićnim kolačima, u Božiću je skrivena i jesen koja je u vun, u puloverima, maramama, kapama, rukavicama i zimskim čarapama" (Visinko, 2004, str. 119). *A to je i dio dokaza da se sve uvijek priprema za Božić, kroz cijelu godinu, a Božić da je garancija za daljnji isti takav život.*⁷ Osim što se za Božić treba pripremiti materijalno, potrebno se je pripremiti i

⁴ Ibid., str. 117.

⁵ Ibid., str. 207.

⁶ Ibid., str. 209.

⁷ Ibid., str. 210.

duhovno. Na koji način se duhovno pripremiti otkriva nam priča Jagode Truhelke *Još jedan Božić*.

Dubovni prikaz Božića

Značenje Božića kao "blagdana se mijenja s društvenim, gospodarskim, ali i s vjerskim i političkim prilikama; običaji nose tragove minulih vremena i znakove sadašnjih vremena." (Rihtman-Auguštin, 1992, str. 149). No, ono što bi trebalo ostati nepromijenjivo jest duhovna dimenzija Božića koja se temelji na miru, ljubavi, skromnosti i milosrđu.

Za primjer duhovnog prikaza Božića izabrali smo priču iz *Zlatnih danaka* Jagode Truhelke *Još jedan Božić*. U ovoj priči vidimo skroz drugačiji prikaz Božića. Pratimo dvije obitelji: obitelj djevojčice Anice i obitelj djevojčice Melanke. Anica i Melanka su bile prijateljice. Iz opisa u priči može se primijetiti da su Melankini roditelji bili bogati.

*Melanka je imala svoju sobu sasvim za sebe samu. Bila je lijepa kao crkverica. Fini namještaj u njoj, lijepe slike, ogledala, čilimi. Igračke, knjige i stotine stvari nepotrebnih, ali lijepih i prigodnih kitile ormare i stolove.*⁸

Anica joj je na tomu zavidjela, i zavist ju je činila nezadovoljnom i mrzovoljnom. Nedostajalo joj je skromnosti. Aničina majka je bila zabrinuta jer nije tako odgajala svoju djecu, već po Božjoj zapovijedi *Ne poželi ništa što je bližnjega tvog* (usp. Pintarić, 2004, str. 157). Stoga, Aničina majka odluči povesti Anicu u posjet siromašnoj obitelji (nekadašnje Aničine dadilje Reze) kojoj su nosili namirnice i igračke među kojima je bila Aničina stara lutka Jelica. Anica i majka zatekle su obitelj, koja će Božić dočekati u hladnoj kući, i to još gladni. Anicu sve to zatekne, pa upita mamu: *Je li, mama, što je nama Reza? Majka odgovori – Reza? Naš bližnji, nevoljan čovjek i potreban naše pomoći – odgovori mati.*⁹

Anicu nešto stegne u srcu, no nastavi se diviti ljepoti snijega, a majka joj kaže: *Zacijelo je lijepo gledati za onoga koga kod kuće čeka topla peč.*¹⁰ Anica se na to zamisli i sjeti se siromašnih ljudi koji nemaju hranu ni odjeću. Počinje suosjećati s bližnjima. Odluči se odreći kruha s maslom za doručak da bi to mogli odnijeti Rezinoj djeci. *Mati šuti, ništa ne odgovori, samo jače stisne kćerinu ruku pod svojim pazubom. Čutjela je da joj se jedinica danas sretno zaputila stazom po kojoj ju je htjela povesti u život.*¹¹ Iz ovog vidimo jednu drugu dimenziju Božića: svjetlo Božića u odricanju, a ne u primanju poklona.

"Božićni bor (zapravo jela, ili smreka, pogotovo kada mora biti oveći) i pod njim jaslice s malim Isusom, Marijom, Josipom, te beziznimnim magaretom i kravicom (te Svetim trima kraljevima i ostalima, po volji) idu

⁸ Truhelka, Jagoda (1995): *Zlatni danci: Još jedan Božić*, Zagreb: Znanje, str. 175.

⁹ Ibid., str. 180.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

predodžbi naših generacija zajedno, kao jedinstveni sklop koji jamči božićni ugođaj, ne samo vjericama" (Bešker, 2004, str. 194).

Osvanuo Badnjak kao svake godine teško dočekan. Sve radosti božićne večere obasule djecu: bor šarenim lančićima od papira, pozlaćenim orasima i jabukama, s blistavim svjećicama, zvjezdicama, srcima i drugim; pod borom jaslice sa svetom porodicom, pastirima i mudracima s Istoka; obasuo ih slatki čar tajanstvene noći i napunio im srca potresnom slutnjom o onom što je vječno i božansko.¹²

U Aničinoj kući je opisan božićni bor koji je pak "nadišao granice religijskog svjetonazora" (Bešker, 2004, str. 197), zato je puno važniji opis jaslice ispod koji pruža drugačiju dimenziju Božića od onog opisanog u Melankinoj kući. U Melankinoj kući pod borom se nalaze pokloni.

U Melankinoj sobi stajalo je prekrasno božićno drveće. Pod njim na podu ležali mnogobrojni i bogati darovi za goste.¹³

Među tim darovima bio je i poklon za Anicu (Melanka je Anici poklonila knjigu, kutiju za šivanje i pregaču). Anica je smatrala da ne zaslužuje takve poklone. Uskoro su došli i drugi gosti među kojima je bio razmaženi barunov sin Artur, svi su pazili da mu ugođe jer je bio sin baruna i nije imao majke. Kao suprotnost Arturu autorica uvodi lik siromašnog i gladnog dječaka Mije koji dolazi posjetiti Melanku jer mu je obećala kaputić da mu ne bude hladno. No, Melanka mu je zaboravila kupiti kaputić, pa se obrati mami za pomoć, no majka joj kaže:

Eto, i to je jedan od tvojih nepromišljenih poslova. Padne ti samo štogod na pamet pa obećaš prvoj fukari što je sretnaš na cesti ne znam što. A baš danas gdje nam je kuća puna gostiju. Zašto se mali nije prijavio kod gospojinskog društva, bio bi sigurno dobio koji komad odijela, kad se ono u nedjelju dijelio u gradskoj kući? Fanika – vikne gospođa sobarici – dajte ovome dječaku komad kolača pa neka odlaži.¹⁴

Čuvši to Anica je ostala prikovana na svome mjestu. Odlučila je pomoći bližnjem (dječaku Miji), govoreći majci:

Ti si, mama, sama rekla da nitko neka ne bude žalostan na Božić, a mali je Mijo...Tu se Anica zaplete, zagrva i zaplače¹⁵

Anica spoznaje bit Božića. To se događa i s Melankom. Ona govori Anici: *Vidiš kako te svi hvale. A ja tebi i ne zavidim, jer i ja volim tvoje sviranje.¹⁶* Naposljetku i Melanka odlučuje pomoći dječaku Miji:

Melanka još jedan čas neodlučno, onda odjednom posegne za rukom u svoj džep i izvadi priličan komad novaca, potrči za Mijom i tamo se opet vrati. Anica ju je

¹² Ibid., str. 181.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid., str. 184.

¹⁵ Ibid., str. 185.

¹⁶ Ibid., str. 186.

*sljedila i vidjela kako je novac gurnula dječaku u šaku. – S jutra ću pretražiti sve naše stvari – rekne u pol glasa, zagrlji Anicu i poleti na svoju stranu u kuću...*¹⁷

Kao što smo već rekli ova priča nam pokazuje Božić u drugačijoj dimenziji. No, osim što prikazuje Božić u duhovnoj dimenziji, priča ima i odgojnu-poučnu notu, te na taj način odgaja djecu. To je i logično s obzirom na činjenicu da je Jagoda Truhelka bila učiteljica odgojena u kršćanskom svjetonazoru.

"Slavljenje Božića iz godine u godinu znači neprestano podsjećanje na rođenje Božjeg Sina koji svijetu donosi Spasenje i Ljubav. Kako je Isus rođen u skromnosti, to bi i slavljenje-sjećanje na taj dan trebalo biti izvana skromno, a iznutra, u duši i srcu, bogato dobrim djelima. Takav Božić tematizira Jagoda Truhelka u *Zlatnim dancima*" (Pintarić, 2004, str. 141).

ZAKLJUČAK

Božić je poseban kršćanski blagdan. Na taj dan slavimo rođendan/rođenje našeg Spasitelja. No, često ne vidimo Svjetlost Božića već samo blještavilo reklama i darova, blještavilo prepunog stola, blještavilo izloga i raskošnih poziva za doček Božića na raskošnim mjestima, a Isus se rodio u štalici. Zaboravljamo ono najvažnije, i u naša srca ne ulazi ona prava istinska Radost i Toplina Božića.

Božić se u (dječjoj književnosti) prikazuje na dva načina, na kulturološki i duhovni način. U kulturološkom načinu prikaza Božića, naglašena je skromnost ali ne i siromaštvo. U duhovnom načinu prikaza Božića naglašeno je siromaštvo i skromnost te radost odricanja da bismo drugoga darivali. Dakle, u ovom radu vidjeli smo kakvu spoznaju Božića dobivaju djeca iz književnosti. I to je svakako bolja slika od one koju dobivaju iz medija i potrošačkog društva u kojem žive.

LITERATURA

- Bešker, Inoslav (2004): *Goli blagdani*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
 Hranjec, Stjepan (2003): *Kršćanska izvorišta dječje književnosti*, Zagreb: Alfa
 Hranjec, Stjepan (1998): *Hrvatski dječji roman*, Zagreb: Znanje
Leksikon hrvatske književnosti: djela (2008), ur. Dunja Detoni – Dujmić, Školska knjiga: Zagreb
 Pavličić, Pavao (2001): "Božić u Šapudlu", u: *Božićne priče*, ur. Božidar Petrač, Zagreb: Alfa, str. 207.-211.

¹⁷ Ibid., str. 187.

- Pintarić, Ana (2004): "Božić u Zlatnim dancima", u: *Zlatni danci 5 – Kršćanstvo i dječja književnost*, Osijek: Filozofski fakultet, str. 143.-160.
- Rithman-Auguštin, Dunja (1992): *Knjiga o Božiću*, Zagreb: Mosta
- Sablić-Tomić, Helena (2002): *Intimno i javno: suvremena hrvatska autobiografska proza*, Zagreb: Naklada Ljevak
- Solar, Milivoj (2006): *Rječnik književnog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing
- Steiner, Rudolf (2007): *Božić*, Zagreb: Top dan d. o. o.
- Truhelka, Jagoda (1995): *Zlatni danci: Još jedan Božić*, Zagreb: Znanje, str. 175.-188.
- Visinko, Karol (2004): "Božićne priče u hrvatskoj književnosti za djecu", u: Pintarić, Ana (ur.), *Zlatni Danci 5 – Kršćanstvo i dječja književnost*, Osijek: Filozofski fakultet, str. 133.-122.

PROFESSIONAL TRAINING OF

ABSTRACT

Changes

KEY WORDS: *stimulate*